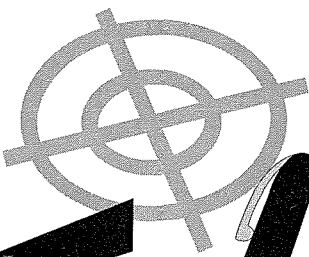

L-INTERVISTA

Il-Bizzilla Famuza t'Ghawdex

Dun Eddie Zammit jintervista lil
Consiglia Azzopardi, Direttur fil-Kooperattiva Ghawdxija tal-Bizzilla u Artigjanat, u President tal-Malta Lace Guild, Co-ordinator tal-Lace Making Programme fiċ-Ċentru tal-Università t'Ghawdex, Ghalliema tal-Bizzilla fl-Iskola tal-Arti f'Ghawdex

Kif bdejt tinteressa ruhek fil-bizzilla?

L-interess tieghi fix-xoghol tal-bizzilla imur hafna 'l boghod. Jien trabbejt maz-zija u kienet timbuttana biex inżidu l-interess taghna fil-hjata b' mod partikulari. Fis-sajf iz-zija kienet thejjilna l-bizzilla u tatna l-ewwel lezzjonijiet. Wahda mill-ewwel xoghlijiet li hdimt kienet biċċa xoghol li haditli s-sajf kollu biex hdimtha. Kienet biċċa xoghol tal-bizzilla li konna hdimna ghal wiehed mill-artali tal-knisja ta' rahal twelidi, l-Gharb. Din il-bizzilla ghadha hemm u meta naraha niftakarha. Minkejja li kelli interess f' diversi xoghol tal-idejn bhal hjata u rakkmu, insiġ, u xoghol iehor, il-bizzilla dejjem baqgħet il-favorita tieghi. Qatt ma bsart li meta jghaddi ż-żmien minn fuqi ser nibqa' daqshekk

qalbi marbuta max-xoghol tal-bizzilla. Meta kbirt komplejt l-edukazzjoni tieghi u ilhaqt ghalliema. Ghalkemm fil-preparazzjoni tieghi ta' ghalliema l-bizzilla ma kienetx wahda mis-sugġetti tieghi, ergajt skoprejtha iktar tard. Meta żżewwiġt, u allura dak iż-żmien kont trid tirriżenja mix-xoghol, fil-hin li kelli ergajt dort ghaliha.

X'gagħlek terġa' tiskopri l-bizzilla?

Bdiet bhala inizzjattiva ta' fund raising. Ghall-ahhar tas-sebghinijiet, meta kelli t-tfal jattendu l-iskola tas-sorijiet, kont ghamilt suggeriment bhala attivita ta' fund raising biex nagħti kors tax-xoghol tal-bizzilla. L-attivita rnexxiet tant li meta bdiet it-trade school tax-Xaghra u kellhom bzonn ta' ghalliema part-time tal-bizzilla ssuggerew lili. Bdejna mix-xejn. La kellna kotba u lanqas disinji. Bdejna mill-bidu nett. Pingejt xi disinji jien, u bdejt ngħallem l-ewwel affarijiet baziċi tal-bizzilla. Rajt li l-interess tat-tfal beda kulma jmur jizdied. Meta kelli t-tfal ergajt hriġt mit-trade school biex ergajt lura wara xi snin, meta bdejt bhala ghalliema fl-iskola tal-arti meta din fethet f'Ghajnsielem.

U wiehed mis-sugġetti li gibed l-interess fl-iskola l-gdida tal-arti kienet il-bizzilla.. Bdejna mal-ewwel bil-kbir. Bdew jiġu hafna studenti. Tant kien kbir in-numru li kellna ngibu diversi ghalliema mieghi. Il-kors prattikament kien ta' tliet snin. Kien ikollna dejjem madwar 100 persuna li kienu jiġu ghal dawn il-klassijiet u l-interess kien dejjem jikber. Il-persuni kienu ta' diversi etajiet. L-interess kompli jikber f'kuntatti li għamilna ma' organizzazzjonijiet barra minn Malta.

Kif bdejt b'dawn il-kuntatti?

Darba ġew xi hbieb Ġermaniżi li stednuna biex nipparteċipaw f'Kungress Internazzjonali organizzat mill-OIEFA (Organizzazzjoni Internazzjonali tal-Bizzilla Biċ-Ċombini u bil-Labra) fi Frankfurt. Jien attendejt bl-ghajjnuna tal-Ministeru t'Għawdex. Kellna *stand* ghalina. Esponejna bizzilla antika u f'it moderna. Ghamilna wkoll *demonstration* b'imhadda (trajbu) taghna. Dak in-nhar fil-*gala dinner* ilbist ukoll għonnella u xalla tal-bizzilla tal-harir minn tan-nanna tiegħi. Il-mistednin staghgħbu hafna meta għidtilhom li dawn l-affarijiet ghadna nahdmuhom u kienu diversi daww li staqsewni għal xi pubblikazzjonijiet taghna. Dak iż-żmien ma kellna l-ebda pubblikazzjoni. Kien hemm wiehed mill-mistednin meta għidtlu li x'aktarx nippubblikaw ktieb fuq il-bizzilla taghna qabad u tani *cheque* biex jordna l-ewwel kopja. Hassejtni kważi marbuta, u meta ergajt lura bdejt nahdem fuq dan il-ktieb. Ispirajt ruhi mill-ktieb ta' Chantilly, belt Franciża, li kienu wkoll ppubblikaw ktieb dwar il-bizzilla taghhom.

U fil-fatt kellkom diversi pubblikazzjonijiet.

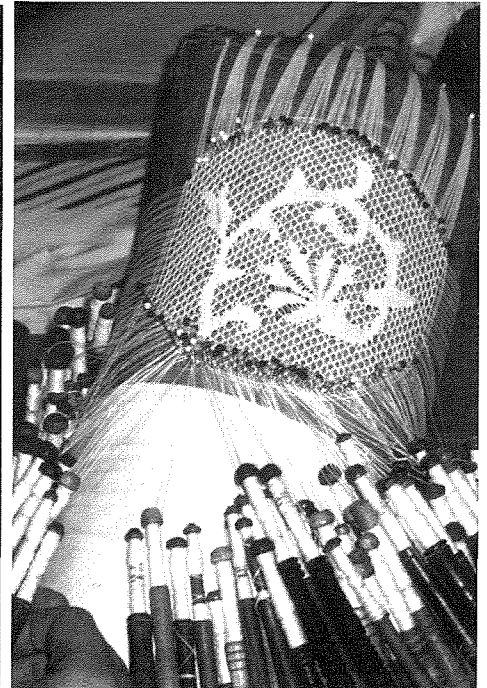
Ghandna żewġ kotba bl-Ingliż, *Gozo Lace Introduction*, u *Gozo Lace Patterns from Diacono*, u issa dan l-ahhar l-Istorja tal-Bizzilla tal-Gzejjer Maltin. Ghandna wkoll *magazine* li johroġ erba' darbiet fis-sena, ippubblikat mill-*Malta Lace Guild*, "Is-Seher tal-Bizzilla".

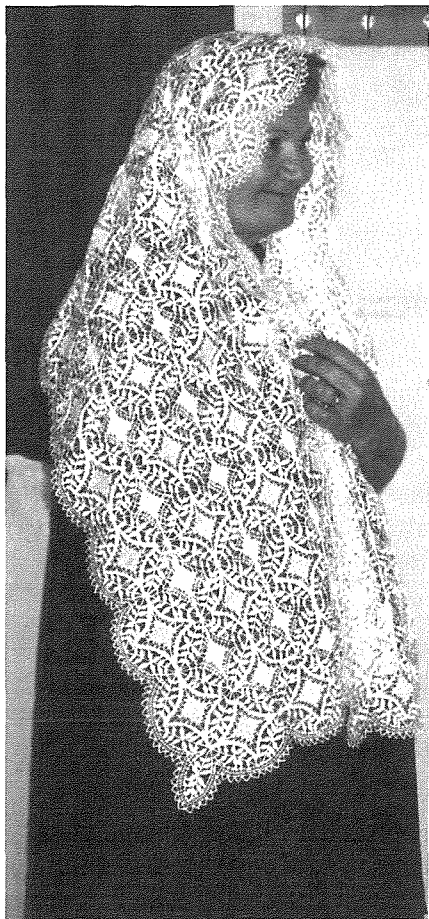
X'għamillek kuraġġ biex tkompli bil-hidma tiegħek?

Meta rajt ix-xoghlijiet li kien hemm esebiti f'dik il-wirja ta' Frankfurt, indunajt kemm ahna f'Malta u Għawdex ghandna biċċiet tassew sbieħ fil-bizzilla. Fil-Kungress ta' Frankfurt spicċajt biex sirt membru tal-OIEFA u reġghu stednuni għall-Kungress li kien imiss, dak ta' Utrech, l-Olanda. Dan il-kungress isir kull sentejn f'xi belt jew reġjun magħruf għall-bizzilla. F'Utrech tghallimt kif tghaqqad il-bizzilla mad-drapp bl-idejn mhux bil-magna (biż-żag). Wara l-Olanda morna Barcellona. Hemmhekk skoprejna kemm il-bizzilla taghna ghandha konnessjoni ma' din il-belt għax bejn pajjiżna u Spanja kien hemm hafna kummerċ fl-antik. Gejna wkoll influwenzati mid-disinji taghhom. Permezz-tan-negozjanti taghna gejna influwenzati wkoll minn disinji Fjammingi li kellhom ukoll kuntatti kummerċjali ma' Spanja. Il-bizzilla taghna għalhekk tixxiebah hafna ma' dik Spanjola, speċjalment ma' dik tar-reġjun tal-Katalonja. L-imhadda hija l-istess wahda li nużaw kemm ahna kif ukoll daww Katalani. Il-bizzilla però hija tipikament Maltija u tingharaf faċilment minn dik ta' pajjiżi oħra.

X'jagħmilha daqshekk differenti? X'inhuma l-karatteristiċi tal-bizzilla taghna?

Il-bizzilla taghna tingharaf mid-disinn laxk taghha b'differenza minn xoghlijiet ta' pajjiżi oħra, speċjalment daww Fjammingi li kienu iktar irfinati. Fil-bizzilla taghna huma prezenti hafna simboli u disinji għarab. Anke l-materjal li konna nużaw. Fl-ghażil, il-materjal minn tajjar kienu jagħmluh hajt. F'pajjiżna kienu jużaw hajt magħżul mill-qoton. Id-disinn Malti żviluppa fuq stil *Giupure*. Dan l-istil jintgħaraf meta għandek hafna mill-iktar milli xibka. Anke fil-festuni li ntużaw f'pajjiżna naraw influwenza mediterranja, u allura nsibu hafna drabi r-

rota, in-nofs qamar, ix-xemx, il-fjura, l-istilla, u l-palma. Fi żmien l-Ingliżi dahal is-salib ta' Malta, is-salib tal-kavallieri. Iċ-ċombini kienu jiġu magħmulin mis-siġar tal-frott u diversi drabi kienu jsiru bil-mus wiehed wiehed. Kien hemm min kien jaħdimhom fuq it-torn. Dwar l-imhadda tinhadem minn qatta tiben tal-qasbija marsus hafna ġo xkora li imbagħad tinkesa bid-drapp, u fl-aħhar b'karta hoxna. Tiġi nkollata bil-lamtu imsajjar bi dqiq.

X'rabta tara li hemm fix-xogħol tal-bizzilla mal-Knisja?

Il-Knisja dejjem mexxiet 'il quddiem it-tagħlim tal-bizzilla billi dan kien mezz t'għixien għal hafna nisa u xebbiet minflok ma kienu joqogħdu jiġġerrew mat-toroq jew fil-ghažż. Barra minn hekk, il-bizzilla hija sengħa nadifa. Minħabba dan ix-xogħol, kienet issir insistenza fuq l-iġene personali, u għalhekk kienet tingħata importanza lill-indafa tax-xagħar u saħansitra tal-halq. Diacono kien jinsisti li n-nifs għandu jkun nadif biex il-bizzilla ma tittappanx. Fl-imghoddi kien hemm diversi qassisin li kellhom familjari negozjanti li kienu jmexxu x-xogħol tal-bizzilla u hafna minn dawn il-qassisin kellhom doni artistici ta' pittura u disinn. Hafna xogħol kien isir għall-Knisja u kien isir b'xejn. Kien isir hafna xogħol tal-bizzilla minn familjari tal-qassisin speċjalment fil-bidu tal-ministeru tagħhom. Hemm diversi albi u lbies sagru għand diversi saċerdoti u f'diversi knejjes.

Hemm xi persuni li baqgħu msemmin għall-promozzjoni ta' din is-sengħa?

Għall-aħhar tas-seklu 18 meta inqata' s-suq tal-qoton, fl-Ewropa kollha waqaf ix-xogħol tal-bizzilla. Ix-xogħol kien isir biss għall-knejjes. Mn'alla ġara hekk għax din is-sengħa baqgħet hajja fit-teknika tagħha. Fl-1838 Lady Sarah Austin, membru ta' Kummissjoni Ingliża,

hadmet hafna favur dawk li jaħdmu il-bizzilla u ma jsibux fejn ibieghu. Flimkien ma' persuni oħrajn bdew iġibu disinni sbieħ u tal-moda flimkien ma' hjut oħrajn. Il-bizzilla reġgħet qabdet is-suq. Fl-1851, meta saret il-*Great Exhibition of London*, il-bizzilla ta' Malta ġibdet hafna attrazzjoni. Fl-1861 kien hemm xall kbir iswed tal-bizzilla u dan kien ipprezentat minn ċertu *P.P. Borg of Valletta*. Diacono jgħid li dan kien Għawdx li kellu hanut il-Belt. Dan ix-xall kien ha il-*gold medal*. Fl-istess wirja ġew imfahhra hafna il-bizzilli bojod li kienu nħadmu mit-tajjar fil-*"Conservatorio Vescovile di Gozo"*. Dawn kienu aktarx fuq disinni tal-Kanonku Salv Bondin li hadem hafna biex ix-xogħol tal-bizzilla ma jibqax biss ristrett għar-Rabat imma jinfirex ukoll fl-irhula t'Għawdex. Persuna oħra kienet Marjanna Attard illi żviluppat hafna id-disinni tal-moski u mexxiet dan it-tagħlim lill-oħrajn, speċjalment lil oħtha Ġinisja Attard. Persuna li ġiet f'kuntatt ma' Ġinisja, kien imbagħad Dun Ġużepp Diacono. Hu l-fundatur tas-Sorijiet tal-Istilla, is-Sorijiet Frangiskani tal-Qalb ta' Ġesù ta' Triq Palma. Mexxa hafna dan ix-xogħol tal-bizzilla l-ewwel fost is-sorijiet imbagħad permezz tat-twaqqif tal-*Casa Pia*, l-ewwel fix-Xagħra, u imbagħad permezz tal-*Casa Industriale* fir-Rabat. Halla diversi disinni u libretti ta' istruzzjonijiet fuq kif għandu jkun ix-xogħol tal-bizzilla, u iktar minn hekk kultura tal-bizzilla. Kienu hafna dawk li qalghu għixien tajjeb mill-bizzilla. Wara Diacono, promotur iehor tal-bizzilla kien Lord Strickland. Wahda minn uliedu, Cecilia de Trafford, waqqfet assoċjazzjoni għall-promozzjoni tal-bizzilla. Xi disinni li stampat hi fl-istamperija tagħhom għadhom isibuhom bhala dawk ta' Strickland.

X'futur tara għal dan ix-xogħol tal-bizzilla?

Hawn qawmien u interess kbir għaliha. Naturalment m'għadhiex meqjusa bhala mezz t'għixien. Imma iktar hija meqjusa bhala biċċa xogħol tal-arti. Illum għandna min hu kapaċi daqs kemm

kellna fl-imghoddi. Qed noholqu disinni ġodda. Illum qed nużaw it-teknika l-antika biex nohorgu bizzilla kontemporanja. Dan jimplika xogħol iqsar, u iktar kreattività. Il-bizzilla qed issib postha f'xogħol ta' *souvenirs*, dekorazzjoni interna għad-dar, kif ukoll hwejjeġ għal xi okkażjoni partikulari bħal tiġijiet.

Minn xi snin 'l hawn, fiċ-Ċentru tal-Università t'Għawdex għandna kors ta' studju fuq il-bizzilla. Jiġi studjat mhux biss l-aspett Prattiku imma wkoll it-teorija, l-istorja, u d-disinn, kif ukoll ir-relazzjoni tal-bizzilla ta' Malta ma' dik Ewropea. Dan il-kors jista' jasal sa diploma bit-tama li 'l quddiem jitla' għal *degree*. Dak in-nhar inkunu għamilna akkwist kbir. Ta' min jgħid li f'dan il-kors, li huwa offrut f'Għawdex biss, l-istudenti huma Maltin.

X'jaġmel speċjali il-bizzilla Għawdxija?

Għalkemm nitkellmu minn bizzilla Maltija, l-origini tal-bizzilla nistgħu nġid li kien f'Għawdex. Din is-sengħa kienet marbuta iktar mal-istil tal-hajja tradizzjonali tagħna. Is-sengħa giet mġoddija fil-familji tagħna. F'Malta kienu mixhutin iktar fuq xogħol ta' rakkmu. Dan johroġ ukoll mir-riżultati taċ-ċensimenti li saru fil-gzejjer tagħna. Dejjem kien kemm iktar Għawdxin involuti f'dan ix-xogħol. Allura din l-arti żviluppat iktar f'Għawdex.

X'qed isir biex tiġi iktar promossa l-bizzilla?

Għandna Jum il-Bizzilla darba f'Għawdex għall-habta tar-Rebbiegħa u darb'ohra f'Malta għall-habta ta' Novembru. Nagħmlu korsijiet u noqghodu nahdmu il-bizzilla. Nistiednu ukoll diversi *lecturers* minn pajjiżi oħrajn biex jaġtuna *short course* dwar teknika tal-bizzilla. Għandna futur promettenti!